

A korai buddhizmus szerepe az ókori India gazdaság- és társadalomtörténetében

1. A gazdasági viszonyokról

Az i. e. 6–5. században fontos gazdasági és társadalmi változások mentek végbe Indiában, amelyekben a buddhizmusnak döntő szerepe volt. A Kószala és Magadha gazdasági és szociális életében bekövetkezett változások kezdetével kapcsolatban számos kutató a vaseszközhasználat egyre szélesebb körű elterjedését tekinti mérvadónak, miután a civilizációs központok a folyók melletti szűkebb sávokból lejjebb húzódtak a sűrű erdővel borított, tágasabb Gangesz-medence középső területére az i. e. I. évezred környékén.¹ Más kutatók nem tulajdonítanak nagy jelentőséget ennek a ténynek.²

A feltételezést, miszerint a szóban forgó időszakban került volna sor a vaseszközök egyre nagyobb mértékű felhasználására a mezőgazdaságban, alátámasztja a vaskitermelés kezdete a szinghbhumi és a majurbhandzsi bányákban ebben az időszakban.³

A páli nyelvű buddhista források ugyan bővelkednek a vasra, az ekevasra és más mezőgazdasági vaseszközökre történő utalásokban, ezeknek a hivatkozásoknak a pontos korát azonban nagyon nehéz meghatározni. Ebből következően a vashasználat gyakoriságára, elterjedésére, illetve a vas minőségbeli változására vonatkozó ismereteink pontos időbeli elhelyezése nem lehetséges.

A kérdéssel kapcsolatban a legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a korabeli szövegekből kihámozható, a mezőgazdasági vaseszközökre és használatukra utaló kifejezéseket régészeti leletekkel nem lehet teljes mértékben igazolni és megerősíteni. Ugyanakkor fennmaradt néhány konkrét lelet, melyek egyértelműen az i. e. 6–5. századra datálhatóak.⁴

¹ Kosambi, D. D.: *Das alte Indien: seine Geschichte und seine Kultur*. Berlin 1969, 212–213 (Kosambi 1969). Sharma, R. S.: Die Entwicklung der Produktivkräfte und ihre sozialen Folgen in Indien im 1. Jahrtausend v. u. Zeit (unter besonderer Berücksichtigung von Buddhas Zeit). In: *Sonderausdruck aus Produktivkräfte und Gesellschaftsformationen in vorkapitalistischer Zeit*. Ed. J. Herrmann – I. Sellnow. Berlin 1982, 209–222 (Sharma 1982). Thapar, Romila: *The Penguin History of Early India: from the Origins to AD 1300*. London 2002, 142–144 (Thapar 2002).

² Gombrich, R. F.: *Theravāda Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. London 1988, 49–59 (Gombrich 1988).

³ Sharma, R. S.: *Perspectives in Social and Economic History of Early India*. New Delhi 1983, 121 (Sharma 1983)., Chakrabarti, D. K.: *The Early Use of Iron in India*. Bombay-Calcutta-Madras 1992, 31–32 (Chakrabarti 1992).

⁴ Gaur, R. C.: *Excavations at Atranjīkherā; Early Civilization of the Upper Gāṅgā Basin*. Delhi 1983, 422–431 (Gaur 1983). Ezen mezőgazdasági vaseszközök között találunk sarlót, gyomláló kapát, szántóvasat és kapát. Gaur véleménye szerint mindezen eszközök használata hozzájárulhatott a termelés növekedéséhez, ez gazdasági többletkezvetet, amely jelentős szerepet játszott a várossiasodás folyamatában.

Mindemellet létezik néhány fontos buddhista ábrázolás is, amely egyértelmű bizonyíték a korai buddhizmus és a vaskével történő földművelés közötti szoros kapcsolatra.⁵ A régészeti leletek viszonylag kis számát a kutatók nagy része főként az éghajlati tényezőkkel magyarázza.⁶ Eszerint a Gangesz középső vidékének nedves, alluviális talaja a vaseszközök gyors korrodálódásához vezetett.

Felvetődik a kérdés, hogy van-e kapcsolat a technikai és technológiai szakértelem növekedése, adott esetben a vaskohászat, valamint a gazdasági fellendülés és bőség között? Miként lehetséges az, hogy a megalit kultúrák bővelkednek vastárgyakban, a vasat Indiában is már a nagyon korai időkben alkalmazták, mégsem alakult ki egyfajta gazdasági konjunktúra és az urbanizáció beindulásához is hosszú időre volt szükség. Másfelől nézve, ahogy Gombrich is utal rá, az urbanizáció vashasználat nélkül is elképzelhető.⁷

Egy összetettebb megközelítés e tekintetben célravezetőbb lehet. A vaskohászat, folyamatának komplexitásából adódóan csak nagyon lassan fejlődik. A kohászati fejlődés az Északi Fekete Fényezett Kerámia⁸ szakaszában érte el azt a szintet, amikor a vas rendszeres hasznosítása megvalósult, az egyre jobb minőségű vasmegmunkálás pedig szorosan összefüggött a termelékenységgel. A nagyobb mezőgazdasági hozam elérése érdekében a társadalom igénye is megnőtt az egyre jobb eszközök és szerszámok iránt. Az ekés földművelés térhódítása a mezőgazdasági tevékenység egyre szélesebb körű elterjedését eredményezte. A civilizációs központok a folyók melletti szűkebb sávokból lejjebb húzódtak a tágasabb Gangesz völgyébe, és a települések megnövekedésében a vaseszközök minden bizonnyal jelentős szerepet játszottak.

Feltételezhető, hogy a buddhista férfi és női szerzetesrend megalapítására elegendő élelembázis megléte nélkül nem kerülhetett volna sor. Abból kell kiindulnunk, hogy a Buddha tanítása és vándorlása során egyre több hívőt vonzott magához, akiknek ellátása jelentős élelmiszertöbblet nélkül nem lehetett volna lehetséges. A szerzetesek a monszunidőszak alatt nem vándoroltak, hanem nagyobb városokban vagy külvárosi részekben tartózkodtak. Az ilyen városok létét az őket körülvevő környezet által termelt mezőgazdasági többlet tette lehetővé. A többlettermelés pedig ott volt lehetséges, ahol nagyobb szabad földeket és erdőterületeket vontak művelés alá. Ez pedig aligha volt lehetséges a vasból készült mezőgazdasági eszközök alkalmazása nélkül.

⁵ Wojtilla, Gy.: The Ard-plough in Ancient and Early Medieval India. Remarks on its History Based on Linguistic and Archaeological Evidence. *Tools and Tillage* 6:2 (1989) 94–106 (Wojtilla 1989). A Bodh-Gaja-ból, az i. u. 2. századból származó ábrázolás azt a történetet mutatja be, amely a *Ātthirājavanna-Suttā* ban is olvasható, amely szerint Mára, a buddhizmus ördöge egy elefántkirály alakjában megjelent az Uruvelában meditáló Buddha előtt. A hasonlatban a Mára alakját megtestesítő elefánt ormánya olyan nagy volt és pont úgy nézett ki, mint egy szántóvas: *“naṅgalaphāla”*.

⁶ Sharma 1982 (1. jegyz.) 213–14.

⁷ Gombrich 1988 (2. jegyz.) 51–52. A szerző az egyiptomi kultúrára hivatkozik, ahol a vas használata nélkül vágtak gránit tömböket és építettek megerősített városokat. Az indiai harappai civilizáció pedig ugyancsak a vas használatával alkott pompás városokat.

⁸ Az i. e. 5–4. századot a régészetben az Északi Fekete Fényezett Kerámia virágkorával jelölik. A kifejezés egy kiváló minőségű luxuskerámia- és edénytípusra utal, amelyet kb. az i. e. 6. századtól kezdve, feltehetőleg bor és olaj tárolására a kereskedelem számára állítottak elő. Az Északi Fekete Fényezett Kerámia kora nagyjából három főbb szakaszra bontható: a korai (i. e. 550–400), a középső (i. e. 400–250) és a késői (i. e. 250–100) szakaszokra.

2. A korai szárazföldi és tengeri kereskedelemről a páli nyelvű buddhista források alapján

Annyi biztosan állítható, hogy az i. e. 6–5. században végbemenő gazdasági változások középpontjában a gazdasági többlet állt. Ennek megléte tette lehetővé a kereskedelem kialakulását és fejlődését, valamint az urbanizáció beindulását.

A buddhista forrásokban számos utalást találunk karavánokra, kereskedők csoportosulásaira,⁹ piacokra és kereskedelmi útvonalakra. Az utalások gyakorisága alapján arra következtethetünk, hogy a kereskedelem fontos részét képezte a gazdasági életnek. A tengeri kereskedelemre történő utalások mellett a forrásokból visszatükröződő kép továbbra is a szárazföldinek tulajdonít nagyobb jelentőséget. A karavánjaival¹⁰ utazó kereskedő a kor tipikus képe a buddhista születéstörténetekben. A nagy kereskedelmi utak minden irányban behálózták Indiát. Ezek általában rossz állapotban voltak, így a kocsik csak lassan, küzdelmesen tudtak haladni, gyakran sűrű erdőkön és bozótos területeken keresztül, melyek tele voltak vadállatokkal. Az ilyen utazások tehát egyáltalán nem voltak biztonságosak, és gyakran kellett tartani rablóbandák támadásaitól¹¹ is. A források alapján meglehetősen nehéz lehetett átkelni a Gangeszen, leszámítva a fontos átkelőhelyeket. A szárazföldi utak a Gangesz mentén déli és északi irányban futottak.¹² A páli nyelvű forrásokban a kereskedő leggyakrabban előforduló általános megnevezése a *sattavāha*¹³ illetve a *vāṇija*.¹⁴ A buddhista születéstörténetekben gyakran olvashatjuk, hogy a Bódhiszattva egy karavánvezető családba születik újjá karavánvezetőként, és ötszáz karavánjával kereskedik keletről-nyugatra, és nyugatról-keletre.¹⁵ A kereskedők valószínűleg már a korai időkben is eljutottak a nagyon távoli észak-nyugati, Gandhára területre,¹⁶ és minden bizonnyal átkeltek a sivatagon is.¹⁷

A korai kereskedelemben szereplő árukról nem sokat árulnak el a páli nyelvű források. Valószínűsíthető, hogy mind a szárazföldi, mind pedig a tengerentúli kereskedelemben elsősorban luxusáruk kereskedelméről volt szó. A hétköznapi használatban

⁹ A korabeli céhekről Lásd: Majumdar, R. C.: *Corporate Life in Ancient India*. Poona 1922 (Majumdar 1922).

¹⁰ A karavánok általában két kiskerekű kocsiból álltak, amelyeket két ökör húzott. Mivel a korban nem voltak hidak, így a kisebb folyókon gázlókon keltek át. A későbbi forrásokból azt is látjuk, hogy bizonyos területeken való áthaladáskor adót kellett fizetni. Mindezeknek köszönhetően némelyik fuvar így olyan költségesnek bizonyult, hogy csak a nagyon drága áruk szállításával volt nyereséges.

¹¹ Lásd: *A Sattigumba-Jātaka* (503. Dzsátaka) egy ötszáz rablóból álló faluról ír; „*coragāma*”. A falu élén pedig a rablók legidősebbike, a „*corajetthaka*” áll.

¹² A konkrét szárazföldi utakról lásd.: *Dīgha-nikāya* (Későbbiekben DN) 2.72., *Vinaya-pīṭaka* (Későbbiekben Vin), 3.2., *Sutta-nipāta* (Későbbiekben Sn) 1011–1012.

¹³ Karavánvezető.

¹⁴ Kereskedő.

¹⁵ Lásd: *Apaṇṇaka-Jātaka* (1. Dzsátaka).

¹⁶ Lásd: *A Gandhāra-Jātaka*-ban (406. Dzsátaka) arról olvashatunk, hogy Vidéha királya a kereskedőknél érdeklődik barátja, Kasmíra és Gandhára királya hogyléte felől.

¹⁷ Egy ilyen sivatagi utazásról számol be a *Vaṇṇupatha-Jātaka* (2. Dzsátaka). A történetből megtudjuk, hogy a karavánokkal éjszaka közlekedtek, tapasztalt vezetőkkal, akik a csillagokat vizsgálva tartották a helyes irányt. A Dzsátaka a sivatagban történő utazást az óceáni utazáshoz hasonlítja.

szükséges termékeket az átlag indiai a kisebb helyi piacokon szerezte be.¹⁸ A Római Birodalom és India közötti kiterjedt tengeri kereskedelemben szereplő árukról már jóval több az ismeretünk. Az Indiából a Római Birodalomba szállított legjelentősebb termékek: drágakövek, féldrágakövek, igazgyöngyök, bors, fahéj, elefántcsont és teknősbékapáncél voltak. Ezeken kívül nárdust, ébenfát, tükfát, gyapotcserjét, rizst, szezámmagot, indigócserjét, köménymagot, illatos gyógynövényeket, fűszereket és parfümöket szállítottak Rómába, elsősorban Dél-India kikötővárosaiból. Ugyanezekről a helyekről szerezték be a rómaiak azokat az állatokat, amelyeket egzotikus házi kedvencnek vagy a különböző játékokhoz szántak, így a tigriseket, az egyszarvú rinocéroszokat, kuttyákat, papagájokat, pávákat és más madarakat.¹⁹ Ezeknek a termékeknek a nagy része minden bizonnyal már a nagyon korai időkben felbukkant a kereskedelemben szereplő árucikkek között, azt azonban nem igazán lehet megválaszolni, hogy pontosan mikor kezdtek el kereskedni a szóban forgó termékekkel. Az *Apaṇṇaka-Jātakā*ban²⁰ találunk egy rövid leírást különböző árukról, amelyeket Anāthapindika vitt magával a Dzsétavanában tartózkodó Buddhának és tanítványainak. A felsorolásban szerepelnek virágfüzérék (koszorúk), jól illatozó termékek/összetevők (vagyis parfümök), kenőcsök, szezámolaj, méz, melasz, ruházat. A korai kereskedelem legfontosabb árucikkei minden bizonnyal a selyem, a muszlin, a finom anyagból készült ruhák, a kézimunkák, pl. szőttesek, szőnyegek, továbbá a parfümök, a gyógyszerek, az elefántcsont és az abból készült kézimunkák, az ékszerek, és az arany.²¹ Továbbá a rizs,²² a szezámmag,²³ a gyapot,²⁴ a bors,²⁵

¹⁸ Thapar 2002 (1. jegyz.), 161., Davids, Rhys T. W.: *Buddhist India*. Calcutta 1957, 116 (Rhys Davids 1957).

¹⁹ Székely Melinda: *Kereskedelem Róma és India között*. Szeged 2008, Különösen: 50–77 (Székely 2008).

²⁰ 1. Dzsátaka.

²¹ Rhys Davids 1957 (19. jegyz.) 98–100.

²² A rizzsel kapcsolatban azt írja Székely Melinda, hogy Északnyugat-Indiában már az őstörténeti korszaktól fogva termesztették, és számos változata volt. Nyugaton Nagy Sándor hadjárata után vált jól ismertté. Mezopotámiában minden bizonnyal az i. e. 5. században jelent meg. Székely 2008 (20. jegyz.) 69–70.

²³ A szezámmag Kelet-Indiából származik. Már a nagyon korai időkben eljutott Mezopotámiába. Indiai termesztése minden bizonnyal az Indus-völgyi civilizáció ideje alatt indult meg és fontos kereskedelmi árunak számított. Székely 2008 (20. jegyz.) 65. Az *Vaṇṇapatha-Jātakā*ban (2. Dzsátaka) azt olvashatjuk, hogy a karavánvezető a sivatagon történő átkeléshez fát, vizet, szezámmagot és rizsszemeket „*dārudakatilatandulādini*” vitt magával.

²⁴ Az *Tundila-Jātaka* (388. Dzsátaka) és a *Mahājanaka-Jātaka* (539. Dzsátaka) elbeszélése alapján a Benáresz közelében lévő földterületen gyapotot ültettek, ennek a gyapotterületnek a neve; „*kap-pāsa-khetta*”. Ezen a területen, vagyis Benáresztől nyugatra egészen Agra vidékéig, manapság is termesztettek gyapotot. A gyapottermesztés minden bizonnyal már a nagyon korai időkben jellemző volt, lehetséges, hogy innen került át a Közel-Keletre. Azt azonban nem tudjuk megmondani, hogy pontosan mikortól importáltak Indiából gyapotot.

²⁵ A bors kis mennyiségben valószínűleg már Nagy Sándor előtt eljutott a görögökhöz, a császárkori Rómában pedig a bors a Római Birodalom és India közötti tengeri kereskedelem legfőbb árucikke volt. Székely 2008 (20. jegyz.) 61–62.

a cukornád,²⁶ az élő állatok közül a páva,²⁷ az elefánt,²⁸ és a lovak.²⁹ A páli nyelvű buddhista kánongyűjteményben a szárazföldi kereskedelem mellett találunk adatokat a tengeri kereskedelemről, tengeri utazásokról és úticélokról, hajókról, hajótörésekről és kikötőkről. Ugyanakkor ezek a sokszor nem egyértelmű és homályos utalások összességében nem elegendőek ahhoz, hogy reális képet alkossunk a tengeri kereskedelem állapotáról és kiterjedtségéről. A forrásokkal az a baj, hogy nem korabeliek, persze kétségtelen, hogy az elbeszélésekben, tanításokban és történetekben fellelhető információk sokszor korábbi időkre nyúlnak vissza, de ennek megállapítása nagyon nehéz.

A források alapján feltételezhetjük, hogy a kereskedők elsősorban a partok mentén hajóztak. India és a Nyugat közötti kiterjedt tengeri kereskedelem kialakulásának hajózási és tengerészeti feltétele volt a monszunszél paramétereinek pontos ismerete.³⁰ Számos kutató azon a véleményen van, hogy az indiai és az arab kereskedők már a nagyon korai időktől kezdve ismeretekkel rendelkeztek a tengeri áramlatokról, a tengeren uralkodó szelekről, így talán a monszunról is. A páli nyelvű buddhista irodalomban is találunk erre vonatkozó információt. Néhány, a tengeri utazással kapcsolatos születéstörténetben olvashatunk az össze-vissza fújó, gyors mozgású tengeri szél erejéről,³¹ amelynek következtében a tengeri vállalkozás sok esetben bizony katasztrófával végződött.³² A *Suppāraka-Jātaka*³³ arról számol be, hogy a tehetséges *Suppāraka* kapitány kormányozta hajó hét napig baleset nélkül haladt a tengeren, ekkor azonban egy, az évszaknak nem megfelelő pusztító szél támadt³⁴ és a hajó négy hónapig a tengeren hanyódott. Általában elmondható, hogy a tengeri kereskedelemmel kapcsolatos buddhista születéstörténetekben meglehetősen gyakoriak a hajótöréssel kapcsolatos történetek. Ez egyben arra is utal, hogy a korabeli tengerészek és kereskedők figyelték

²⁶ A cukornád páli neve: *ucchu*. A cukornáddal bevetett terület az "*ucchu-khetta*", a cukornád vetőmagja pedig "*ucchubhija*". A cukornád mély szántást igényel, amely minden bizonnyal csak vas-éke alkalmazásával valósulhatott meg. Székely Melinda szerint Nagy Sándor történetírói nem említik a cukornádat (*Saccharum officinarum*), ugyanakkor a *saccharum* név a cukor indiai nevéből vezethető le. Székely 2008 (20. jegyz.) 69.

²⁷ A páva mint egy, a kereskedelemben szereplő árucikk minden bizonnyal már a nagyon korai időkben megjelent.

²⁸ Székely Melinda szerint az i. e. 4. századi Ktésias ismerte az indiai elefántot, állítása szerint ő maga is látott elefántot Mezopotámiában, sőt az elefánt erejéről és a harcban való felhasználásukról is ír. A szerző szerint Indiában régtől fogva használtak harci elefántokat páratlan erejük, idomíthatóságuk és az ellenséges gyalogságra és lovasságra gyakorolt pszichológiai hatásuk miatt. Az első európai uralkodó, akinek seregében elefántok vonultak, Nagy Sándor volt. (Székely 2008 (20. jegyz.) 74–75.)

²⁹ Elsősorban a Szindhu tartománybeli lovak voltak híresek. Erről tanúskodik a *Vātagga-Sindhava-Jātaka* (266. Dzsátaka), amelyben a Bódhiszattva a Szindhuból származó lovak családjában születik újjá és a Szél-Szindhu-Ló "*vātaggasindhava*" nevet kapja. A buddhista születéstörténetekben arról is olvashatunk, hogy a keleti területek uralkodóit nyugati illetve északi területekről származó lovakkal látták el. A *Suhanu-Jātaka* (158. Dzsátaka) elbeszélése alapján az északi területekről lókereskedők érkeztek Benáreszbe, a királyi udvarhoz, hogy eladják lovaikat a királynak.

³⁰ A monszunszél felfedezésének pontos dátuma körül a mai napig viták vannak. A valószínűleg az i. e. 1. században élt Hippalosz tengerész, hajókormányos volt az, aki felfedezte a görögök számára a rendszeresen fújó monszunszeleket, melynek titkát addig az arab és indiai hajósok őrizték.

³¹ "*Vātavega*": a szél ereje.

³² Lásd *Pañṇaranāgarāja-Jātaka* (518. Dzsátaka).

³³ 463. Dzsátaka.

³⁴ „...Tato akālavātam uppātitaṃ upajji...”

és tanulmányozták ugyan a tengert, de nem rendelkeztek kiterjedt és megalapozott ismeretekkel a tengeren rendszeresen fújó szelekről és áramlatokról.

A forrásokban olvashatunk arról is, hogy a tengerészek madarak segítségével tájékozódtak a tengeren. A *Bāveru-Jātakāban*³⁵ szereplő égtáj és irányjelző varjúnak,³⁶ valamint a *Kevaṭṭa-Suttāban*³⁷ lévő madárnak minden bizonnyal ilyen szerepe volt. Ez utóbbi történetben a Buddha arról mesél a tanítványoknak, hogy sok idővel azelőtt a tengeren kereskedő hajósok partokat kémlelő és kereső madarat³⁸ vittek magukkal hajóikon, hogy ezek segítségével tájékozódjanak a tengeren. Miután a hajóval már elhagyták a szárazföldet és messze kint jártak a tengeren, a madarat elengedték és az elrepült kelet és nyugat felé, majd észak és dél felé, körbe-körbe repült, szárazföldet keresve. Amennyiben a madár a közelben partot talált, nem repült vissza, ha azonban nem volt szárazföld elérhető távolságban, akkor visszarepült a hajóra. A nyílt tengerre a hajósok minden bizonnyal csak ritkán merészkedtek ki.

A lehetséges tengeri úticélok között szerepelt az India és a Babiloni Királyság közötti tengeri kereskedelem, amelynek egyik tanúbizonysága a páli kánongyűjteményben olvasható *Bāveru-Jātaka*.³⁹ A Dzsátaka azért is érdekes, mert arról számol be, hogy talán rendszeres kereskedelmi kapcsolat lehetett India és Bávéru ország *“Bāveruraṭṭha”* között már az Asóka előtti időkben is, vagyis azt sugallja, hogy India kereskedői az i. e. 5. században, meglehet már az i. e. 6. században tettek tengeri utazásokat a Perzsa-öböl partjai felé. A további tengeri kereskedelmi úticélok között szerepelt *“Tambapaṇṇi”*,⁴⁰ a mai Sri-Lanka, illetve az Aranyvidék *“Suvannabhūmi”*, vagyis Kambodzsa, esetleg Mianmar, azaz Burma.⁴¹

A konkrét kikötőkre történő utalások száma meglehetősen kevés a páli nyelvű buddhista forrásokban. Feltételezhető, hogy India nyugati partjának kikötőit, elsősorban *Bhārukacchát*⁴² és talán *Suppārakát*⁴³ használták a korai kereskedők. Ezek közül az

³⁵ 339. Dzsátaka.

³⁶ *“Disākāka”*.

³⁷ DN 1.11.

³⁸ *“Tīradassi sakuṇa”*.

³⁹ 339. Dzsátaka.

⁴⁰ Ld.: *Valāhassa-Jātaka* (196. Dzsátaka). A kifejezés egy szójáték, azt jelenti, „vörös kezek”. A páli „tamba” jelentése sötét szín, ólomszínű, de a sötét színű „vörös” részre is utalhat. Sri Lanka földje lateritot tartalmaz, amely vörös por formájában jelenik meg a föld felszínén. A hagyomány szerint, amikor Vidzsaja herceg partot ért a szigeten, megérintette a laterit földet és az pirosra színezte a kezét, ezért Vidzsaja a *Tambapaṇṇi* nevet adta a szigetnek.

⁴¹ Ld.: *Suyonandī-Jātaka* (360. Dzsátaka), *Mahājanaka-Jātaka* (539. Dzsátaka), *San̥kha-Jātaka* (442. Dzsátaka).

⁴² Barygaza, a mai Broács. Lásd: Gokhale, B. C.: *Bharukaccha/Barygaza*. In: *India and the Ancient World. History, Trade and Culture before A. D. 650*. Ed. G. Pollet. Leuven 1987, 67–79 (Gokhale 1987).

⁴³ A mai Nala Szopára a Thána körzetben, Mumbaitól északra. A Dzsátákákban igazából csak egy helyen fordul elő, a *Suppāraka-Jātakāban* (463. Dzsátaka), de ebben az esetben nem a kikötőváros, hanem a hajó kapitányának nevét jelöli. A kikötőváros neve *Kurukaccha* néven szerepel, ami minden bizonnyal egy hibás olvasata a *Bhārukacchanak*. Ugyanakkor a Mahāvamsza említi a kikötőt a Vidzsaja-legendával kapcsolatban (Geiger, W: *The Mahāvamsa or the Great Chronicle of Ceylon*. London 1912, 54 [Geiger 1912]). Amennyiben a Vidzsaja-legendának valós történeti alapja van, akkor Vidzsaja feltehetőleg *Suppāraka* kikötőből indult Sri-Lankára. Feltételezhető, hogy talán a páli kánonban szereplő buddhista kereskedők is ezt a kikötőt használták a szigettel való keres-

előbbi az egyetlen kikötő, amely konkrétan előkerül a páli nyelvű buddhista forrásokban,⁴⁴ ezért feltételezhetően már a nagyon korai időkben is létezett.

Viszonylag sok utalást találunk tehát a páli nyelvű irodalomban az indiai tengeri kereskedelemre vonatkozólag, ugyanakkor ismeretünk és tudásunk a kereskedelem korai szakaszáról meglehetősen kevés. Hajóleírásra, hajóépítésre utaló konkrét információval szinte nem találkozunk. A hajó méretéről és az utasok számáról beszámoló utalások sem egyértelműek, a legtöbb esetben erős túlzásról van szó.⁴⁵

A pecséteken és terrakottákon megörökített első hajóábrázolások kétségkívül a harappai hajóábrázolások, a legkorábbi domborműves ábrázolások pedig a *Száncsi sztúpán* lévő ábrázolások az i. e. 2. századból.⁴⁶ Az *adzsantai buddhista sziklacsarnokok*⁴⁷ ábrázolásai között három hajós történetet találunk,⁴⁸ míg az első érméken történő hajóábrázolások az i. u. 2–3. századból származó *Sātavāhana* érméken jelennek meg. Ezek kétvitorlás hajókat ábrázolnak, melyek egyértelműen tengeren közlekedő nagyméretű és nagy súlyú hajók voltak.⁴⁹

Összegzőként elmondhatjuk tehát, hogy a páli nyelvű buddhista források alapján a tengeri kereskedelem megléte már a nagyon korai időkben feltételezhető, de hogy a hajókkal meddig jutottak el, pontosan milyen ismeretekkel rendelkeztek a távoli országokról és mennyire volt intenzív az Indián kívüli területekkel való kereskedelem, arra nehéz választ adni. Felvetődik a kérdés, ha valóban létezett rendszeres kereskedelem India és más országok, így pl. a Babiloni Királyság között, akkor minden bizonnyal halanunk kellene a forrásokban ezen országok lakóiról, szokásairól, és a kereskedelemben szereplő termékekről. Mindezekre azonban csak elvétve, szűkszavúan, és nagyon homályosan történik utalás. Elképzelhető tehát, hogy ismertek Indián kívüli országokat és területeket, tudomásuk volt róluk, hiszen konkrét névvel illették őket, sőt az is valószínű, hogy az indiai kereskedők eljutottak és többször is visszatértek ezekre a helyekre, majd hazájukban csodálattal meséltek a távoli országokról. Ezek a homályos

kedésben. A Dípavansa szerint ugyanakkor Vidzsaja miután elvesztette az irányt a tengeren, *Suppāraka* kikötőjébe érkezett, majd onnan *Bhārukacchā*-ba, itt három hónapot töltött miután Lanká szigetére érkezett. (Oldenberg, H.: *The Dīpavamsa*. London – Edinburgh 1879, 161 [Oldenberg 1879]).

⁴⁴ Két különböző forrás támasztja alá ezt a feltevést. Az egyik; a *Thera-és Therī-gāthā*-ban (V. 335–9. illetve IX. 204–214.) olvasható történetek, a másik pedig két buddhista születéstörténet, a *Suyonandī-jātaka* (360. Dzsátaka), illetve a *Suppāraka-jātaka* (463. Dzsátaka).

⁴⁵ A *Suppāraka-jātaka*-ban (363. Dzsátaka) hétszáz kereskedő indul útnak *Bhārukaccha* kikötőből. A hajótöréssel végződő *Valāhassa-jātaka*-ban (196. Dzsátaka) ötszáz kereskedőről van szó, míg a *Samudda-Vāṇija-jātaka* (466. Dzsátaka) leírása alapján akkora hajót kell elképzelnünk, amelybe egy egész ezer ácsot számláló falu befért, feleségestül és gyermekestül. A *Mahājanaka-jātaka*-ban (539. Dzsátaka) a hajó fedélzetén hét karaván állt, megrakva árukkal, és azt is megtudhatjuk, hogy a hajó hétszáz kereskedővel indult útnak *Campā*-ból (mai *Bhāgalpur*) *Suvannabhūmi* irányába. A *Saṅkha-jātaka* (442. Dzsátaka) pedig egy, a drágakövek hét fajtájából alkotott hajót mutat be, amely három árboccal rendelkezett; a három árboc zafírtól, a kötélzet aranytól, a vitorla ezüستől csillogott.

⁴⁶ Baktay, E: *India Művészete*. Budapest 1958, 84–92 (Baktay 1958).

⁴⁷ A *adzsantai sziklacsarnokok* az i. e. 2. században kezdték kimélyíteni. A századok folyamán csarnokok egész sora jött létre, hiszen Adzsantában az i. sz. 8. századig dolgoztak.

⁴⁸ Az egyik a XVII. csarnokban lévő Sinhala-történet, a másik a II. csarnokban lévő Pūrṇa-történet, a harmadik pedig az I. csarnokban lévő Kaljánakárin-történetet meséli el képekben.

⁴⁹ Mookerji, R. K.: *Indian Shipping; A History of the Sea-Borne Trade and Maritime Activity of the Indian From the Earliest Times*. Bombay–London–New York 1912, 9–52 (Mookerji 1912).

és nem egyértelmű információk bekerültek azokba a történetekbe, amelyekben hajótörésekről van szó, és így már önmagában a hajótörésnek az említése is elegendőnek bizonyult, hogy valamiféle csodálatos, misztikus történet kerekedjék belőle. Az a tény, miszerint a legtöbb, tengeri kereskedelemmel kapcsolatos történet hajótöréssel végződik, de mindenképpen a tengeren történő nehézségekről számol be, arra enged következtetni, hogy a hajóépítés még nagyon kezdetleges szinten állt.

3. A buddhizmus és a kereskedelem kapcsolatáról

A páli nyelvű buddhista forrásokban található, kereskedelemre történő utalások nem csak hogy bepillantást adnak egy feltörekvő makrogazdaságba, hanem beszámolnak a buddhista rend és a buddhizmus térnyeréséről is. A korai buddhizmus ugyanis szoros kapcsolatban állt a kereskedelemmel és a kereskedelmi központok terjedésével. Ezek a szövegek virágzó gazdaságról számolnak be, melynek alapja a mezőgazdaság, az állattenyésztés, az árukereskedelem valamint a kialakuló és egyre inkább elterjedő pénzgazdaság⁵⁰ volt. Hiányoznak azonban fontos statisztikai adatok, amelyek lehetővé tennék számunkra, hogy pontosabb képet alkossunk a gazdasági viszonyok mértékéről. A gazdasággal és a kereskedelemmel kapcsolatos leírások többnyire idealizáltak és egy olyan forrásanyagon alapszanak, amelyet évszázadokon keresztül foglaltak írásba és többször is átdolgoztak.

A források másfelől beszámolnak arról is, hogy a történeti Buddha idején végbemenő urbanizáció az addig fennálló társadalmi rend nagy mértékű átalakulását idézte elő és kedvezett a vallási irányzatok kialakulásának. A korábbi zárt társadalom bizonyos mértékben nyitottabbá vált. Ennek egyik jele, hogy ebben az időszakban új társadalmi rétegek, illetve már meglévő társadalmi rétegek pedig újfajta szerepkörben jelentek meg.

A buddhista forrásokban gyakran előforduló kifejezések, mint a *gahapati*⁵¹ vagy a *setthi*⁵² annak bizonyítékai, hogy a Buddha és a buddhizmus folyamatos és intenzív kapcsolatban állt ezeknek az „új” társadalmi rétegeknek a képviselőivel. A buddhizmus korai sikere minden bizonnyal abban is rejlett, hogy pont azt az etikát és tanítást kínálta az „új” társadalmi rétegeknek, így a kereskedőknek is, amely számukra megfelelő volt. A buddhizmus támogatta a kereskedelmet és a pénzgazdálkodást, amely a kialakuló és megerősödő fogyasztói kultúra fontos részét képezte egy olyan társadalomban, ahol a társadalmi státusz alapját egyre inkább a vagyon és a vagyon által elért társadalmi státusz és hatalom határozta meg, nem pedig a születés. A buddhista etika és a karmáról szóló tanítás biztosította a rendet támogató jómódú laikusok számára a tudatot, hogy ha a

⁵⁰ A legkorábbi indiai pénzérmék az ún. pontozásos technikával készültek. Megjelenésük szorosan összefüggött az Északi Fekete Fényezett Kerámia által fémjelzett kultúrával, ezért számos kutató a pénzhasználat kezdetét India területén az i. e. 6–5. századra teszi. A gyakran előforduló, pontozásos technikával készült négyzetalapú réz *kahāpapa*, valamint az aranyból készült *nikkha* egyfajta közös értékmérőként szerepelnek az elsősorban a városi környezettel és kereskedőkkel kapcsolatos páli nyelvű buddhista szövegekben. Sharma 1983 (3. jegyz.) 126., Altekar, A. S.: Origin and Early History of Coinage in Ancient India. *The Journal of the Numismatic Society of India*. 1/15, (1953), 1–27 (Altekar 1953).

⁵¹ A ház ura, a család feje.

⁵² Kereskedő, a céhek feje.

múltban jól cselekedtek, akkor következő életükben nyugalomban élvezhetik az összegyűjtött vagyont, mielőtt végül a Nirvána útjára lépnének. A buddhista közösség megtöltötte a közösség tagjainak a pénz használatát, a vagyon gyűjtését és birtoklását. Ugyanakkor a laikus híveket a Buddha praktikus tanácsokkal látta el a vagyonkezeléssel kapcsolatban.⁵³

A Buddha a vándorlása során minden bizonnyal a Gangesz középső vidékének földművelő lakosságát is megszólította, hogy megnyerje bizalmukat. A vidéki lakosság igényeit a buddhizmus azonban nem tudta olyan mértékben kielégíteni, mint a városi lakosságét. Persze nem állíthatjuk, hogy a buddhizmus csupán a jómódú kereskedők számára lett volna vonzó, de mindenképpen fontos felhívni a figyelmet ennek a társadalmi rétegnek a jelentőségére, hiszen ez volt az a réteg, amely tevékenységével nem csupán a szerzetesek helyi megélhetését biztosította, hanem a buddhizmus gyors elterjedését is lehetővé tette.

Ugyancsak a forrásokból tudjuk azt is, hogy a Buddha jó kapcsolatokat tartott fenn az uralkodókkal is, a buddhizmus élvezte tehát az uralkodók támogatását. Elgondolkodtató az is, hogy a magadhai Bimbiszára király buddhistákat támogató politikája mögött minden bizonnyal nem pusztán vallási érdeklődés és rokonszenv állt, hanem komoly kereskedelempolitikai érdek is. Egy, a kereskedők érdekeit szem előtt tartó és támogató vallási irányzat támogatása államérdeket szolgált.⁵⁴ Ha mindezt politikai szemszögből is megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy az újonnan kialakuló és felemelkedő monarchiák autokratá uralkodói minden bizonnyal azért is támogatták a tradícióellenes irányzatokat, így a buddhizmust is, hogy ily módon megszabaduljanak a bráhmanák gyámkodása alól.⁵⁵ A probléma elősorban az volt, hogy a bráhmanák által alkalmazott rituális eszközök idejétmúltak számítottak a társadalmi és a gazdasági problémák megoldására. Az új területi államok intézményeinek és adminisztrációjának fenntartásához a katonai és gazdasági eszközök céltudatos bevetésére volt szükség, vagyis egyfajta tudományos Arthasástrára, amely felvehetette a versenyt a bráhmanák által képviselt rítusokhoz és tradíciókhoz tapadó dharmával szemben. Ebben a helyzetben olyan vallási mozgalomra volt tehát szükség, amely tudományos felismerésen és ismereten, nem pedig tradíción alapult és amely az uralkodót megszabadította a morális aggályoktól. A buddhista tanítás politikai célokra történő hasznosítása ugyanakkor nem hozható összefüggésbe a buddhizmus kialakulásával. Érthetetlennek tűnik, hogyan tudott a buddhizmus évszázadokon keresztül úgy létezni, hogy tanítása állami szinten visszhangra sem lelt. A kereszténység politikai értelemben történő hasznosítása is csak évszázadokkal később következett be. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a buddhizmus nem az alsóbb rétegek vallása volt, mint ahogy a kereszténység, ennél fogva sokkal egyszerűbb volt az uralkodó társadalmi rétegek figyelmét magára vonnia. Buddha maga is nemesi családból származott, így minden bizonnyal pontosan tudta, hogyan vonzza magához a felsőbb rétegek, a ksatriják és a bráhmanák képviselőit.

⁵³ Lásd *Samyutta-nikāya* (Későbbiekben SN) 42.12. A négy legfontosabb tanács: vagyon tisztességes megszerzése, vagyon élvezete saját célokra, adakozás a vagyonból, a negyedik pedig, hogy semmiképpen nem szabad a vagyonhoz ragaszkodni, tisztában kell lenni azzal, hogy a vagyon könnyen jön, de könnyen megy is.

⁵⁴ Bimbiszára egyik mellékneve a *Seniya*, minden bizonnyal arra utal, hogy uralkodóként egyben a céhek fő képviselője is volt.

⁵⁵ Warder, A. K.: On the Relationship Between Early Buddhism and Other Contemporary Systems. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 18 (1956) 43–63 (Warder 1956).

Ennek kapcsán érdemes egy pillantást vetni az ún. buddhista elit⁵⁶ társadalmi összetételére. Társadalmi hovatartozás szerint első helyen a bráhmanák álltak,⁵⁷ őket követték a gahapati illetve a vessza,⁵⁸ majd a khattija réteg⁵⁹ képviselői, a maradék pedig a súdra valamint a társadalmon kívülálló rétegekből származott. Ha mélyebben megvizsgáljuk ezeket az adatokat, kiderül az is, hogy az első két rétegből származó tagok⁶⁰ a társadalom legfelsőbb rétegéhez tartoztak.⁶¹ Két fontos statisztikai tényt lehet mindebből megállapítani. Először is; hogy a buddhista elit tagjai túlnyomórészt tehát a társadalom felsőbb rétegekből kerültek ki, méghozzá elsősorban a három legfelsőbből, továbbá, hogy ezen rétegeken belül is elsősorban a leggazdagabbak közül. Ez az arány némiképp megdőbentő, ha arra gondolunk, hogy a buddhizmust sokszor jellemzik úgy, főleg ami elsősorban a buddhista tanítást illeti, mint egy bráhmana ellenes megmozdulást, amely elsősorban a társadalom szegényebb rétegeit célozza meg lelki egyenlőséget hirdető tanításával. A Buddha elsősorban a bráhmani felsőbbbségnek és a papságnak volt ellene, semmint magának a bráhmanáknak, mint társadalmi rétegnek. Mindez abból fakadt, hogy a bráhmanák úgy gondolták, hogy örökösei a lelki és szellemi hatalomnak és ezen képességek révén természetsszerűleg megilletik őket az elit csoporthoz való tartozással együttjáró kiváltságok. A Buddha felismerte és elismerte ezt a társadalmi valóságot és a korábban bráhmana réteghez tartozók⁶² tagjai lettek a buddhista elit csoportnak. Ezek a bráhmanák intellektuális képességeik alapján tekintélyt adtak a rendnek és egyben segítséget jelentettek a bráhmani kiváltságokkal szembeni ellenállásban. A bráhmanák erőteljes jelenléte az egyik leginkább támadható pontja Bronkhorst "Nagy Magadhával" kapcsolatos elméletének.⁶³

⁵⁶ Az elit fogalom egyfajta gazdasági, társadalmi és vallási kategóriát jelöl. A buddhista elit fogalom alatt egyrészt az egyén intellektuális és szellemi képességét, másrészt modern fogalommal élve egyfajta „szervezési képességet” értünk. Fontos tulajdonság volt a tanítás képessége is, vagyis a páli nyelvű kánongyűjtemény magyarázata, kiegészítése, értelmezése és tanítása.

⁵⁷ Kb. 40.8%.

⁵⁸ Több mint 29%.

⁵⁹ Kb. 22%. A buddhizmus, kezdeti szakaszában elsősorban úgy értelmezhető, mint egyfajta khattija megmozdulás a bráhmani kiváltságokkal szemben. A khattijakon belül a legtöbben a felsőbb rétegekből kerültek ki, ezen belül pedig a legtöbben a Sákja, a Liccszavi, a Malla és a Koliya törzsekből. Az oligarchikus törzsek erőteljes jelenléte a buddhizmus támogatói között elsősorban azzal is magyarázható, hogy maga a Buddha is egy republikánus oligarcha leszármazottja volt, másrészt pedig azzal is, hogy az oligarchikus törzsek általános válságban voltak a Buddha idején, és folyamatosan szemben álltak az egyre terjeszkedő nagy monarchiákkal.

⁶⁰ Mintegy 47%.

⁶¹ Gokhale, B. G.: The early Buddhist elite. *Journal of Indian History* 42, (1965), 392–406 (Gokhale 1965). A szerző két kanonikus gyűjtemény, a páli kánonhoz tartozó *Thera- és Therīgāthā*, vagyis a szerzetes és szerzetesnők beszámolóit alapján elemezte a korai buddhista közösség társadalmi összetételét. A forrásokban fellelhető személyekre vonatkozó konkrét adatok persze nagyon szegényesek, így további információt csak a jóval később kommentáriradalomból kaphatunk. Gokhale listája 332 személyt mutat be, akik a *Thera- és Therīgāthā*-ban szerepelnek, közülük 261-en szerzetesek, 71-en pedig szerzetesnők voltak.

⁶² Pl. Száriputta, Mogallána, Mahá Kaccsána, Mahá Kasszapa.

⁶³ Bronkhorst, J.: *Greater Magadha: Studies in the Culture of Early India*. Handbook of Oriental Studies Series. Leiden 2007 (Bronkhorst 2007). Bronkhorst felfogásában "Greater Magadha" a védikus Északnyugat-Indiától eltérő történelmi, társadalmi és ideológiai fejlődést képvisel. Ez a megállapítás persze nem egészen új. Romila Thapar már korábban világosan utalt arra, hogy a Magadha központú Maurjáék azért támogatták a dzsainizmust, az ádzsivikákat, illetve a buddhizmust, mert ezek a heterodox szekták túlsúlyban voltak, és népszerűek voltak ebben a térségben. (Thapar, Ro-

A világi támogatók közül a jómódú és tehetős *setthi* családokból származók magas száma visszatükrözi az általános helyzetet, amelyen belül a buddhizmus komoly támogatást kapott a kereskedői rétegektől. Ugyanakkor megemlíthetjük Dzsívaka példáját is, aki a források alapján az észak-nyugati Taxila városban tanult és orvosi tevékenységének köszönhetően vagyonra tett szert. Mindezek a példák az újonnan kialakuló társadalom tipikus jellemzőit testesítették meg, vagyis a tudományos tapasztaláson alapuló gazdasági és anyagi hatalom, a földbirtok önerőből történő megszerzése és birtoklása, amelyre még a buddhista világi támogató kurtizán, Ambapáli is képes volt. A kutatók többsége azon a véleményen van, hogy az ún. buddhista elit elsősorban három meghatározó társadalmi csoport tagjaival kommunikált: a bráhmanákkal, meghatározó politikusokkal, a király is idetartozott, valamint jómódú és tehetős emberekkel.⁶⁴

Ennélfogva elgondolkodhatunk azon, hogy a forrásokban szereplő baráti, jó viszony fenntartása az uralkodókkal, Bimbiszára és Praszénadzsit uralkodókkal minden bizonnyal történeti tényeken alapszik. A buddhista közösségek és kolostorok létrehozása a városok közvetlen közelében szinte elképzelhetetlen lett volna az uralkodó jóváhagyása nélkül.⁶⁵

A buddhizmus és a kereskedelem szoros kapcsolata a Maurják utáni időszakban is kimutatható. Ebben az időszakban a buddhizmus elterjedt és megalapozott vallás lett Északnyugat-Indiában, valamint a Dekkán nyugati és keleti részén. Ezen a vidéken a buddhista centrumok a kereskedelmi utak mentén, illetve a kereskedelemmel szoros kapcsolatban álló városokban és településeken jöttek létre. Ezen túlmenően úgy tűnik, hogy a buddhizmus megtartotta erős jelenlétét még az i. sz. 2. században is, elsősorban az indiai városi lakosság körében, a kereskedelemben és az ezzel szorosan összefüggő kulturális misszióban.

Az i. e. 3. században, a Maurja Birodalom időszakában az Északnyugat-Indiából elinduló buddhizmus nemcsak az indiai szubkontinensen vált ismertté szélesebben, de északnyugati irányban, Gandhára, azaz a mai Afganisztán és Pakisztán irányában is rohamléptekben terjedt. A buddhizmus terjedésének azonban volt egy második hulláma is az i. u. 1–2. században, a yuezhik nomád népe által létrehozott Kusán Birodalomnak köszönhetően. A kusánok uralma alatt Gandhára térsége egy igazán kozmopolita nagyhatalommá fejlődött. Kaniska uralkodása alatt az i. sz. 1. század legvégén és az i. sz. 2. század legelején a mai Pakisztán és Afganisztán területéről a buddhizmus továbbhúzódtott keleti, északkeleti irányban, olyan vidékekre, ahol végül komoly sikereket érhetett el, így a Ferghána-völgybe, avagy a Tárím-medencébe. Az írott források alapján a budd-

mila: Asoka and Buddhism as Reflected in the Asokan Edicts. In: *Cultural Pasts: Essays in Early Indian History*. Ed. Romila, Thapar. Oxford 2000, 422–438.) Bronkhorst egyik legfőbb állítása, miszerint a védikus kultúra a falun élő bráhmanákhoz kötődött, míg a "Nagy Magadhában" a buddhizmus fejlődésében a nem bráhmana városiakok játszottak meghatározó szerepet, kétségbe vonható azon buddhista hagyomány alapján, amely a Buddha városi tanítványainak társadalmi hovatartozásáról szól. A *Thera és a Therī-gāthā* kommentárja szerint ezen versek szerzőinek több mint kétharmada nagy városokból jött, és mintegy 40%-a bráhmana volt. Gombrich 1988 (2. jegyz.), 55–56.

⁶⁴ Bailey, G. – Mabbett, J.: *The Sociology of Early Buddhism*. Cambridge 2003, 48–49 (Bailey-Mabbett 2003).

⁶⁵ Lásd Ulrich Pagel előadásában a királyi udvarban fellelhető buddhista szerezeteselek jelenlétével foglalkozik az ókori Indiában. Véleménye szerint a Mulasavastivada Vinaya egyes részei arra utalnak, hogy a királyi udvarban és a királyi kormányzásban erőteljes volt a buddhista szangha tagjainak jelenléte úgy is, mint királyi tanácsadók. (*Buddhist Monk at the Royal Courts of Ancient India*. 17th Congress of the International Association of Buddhist Studies. Wien 2014.)

hizmus a Shanshan Királyság legjelentősebb városaiban, így a Nijában, Loulanban, Míránban, és Enderében az i. sz. 3. század első felében nyert igazán polgárjogot és gyorsan a térség meghatározó vallásává vált, amit kiválóan bizonyítanak a Nijában és a Shanshan Királyság más központjaiban, így Loulanban vagy Míránban feltárt sztúpák, kolostorok vagy a buddhizmus számos tárgyi bizonyítéka: falfestmények, faragványok, reliefek. A buddhizmus rohamos terjedéséhez demográfiai hullámra is szükség volt, amelynek előfeltétele egy jól működő gazdaság (főleg mezőgazdaság) megteremtése volt. Ugyanakkor ez a hatás kölcsönös, hiszen a vidék a gyorsan fejlődő mezőgazdaságával együtt hozzájárult, hogy virágzó monasztikus élet jöhessen létre a vihárákban (kolostorokban). Érdekes módon tehát maga a buddhizmus is visszahatott a gazdaság fejlődésére. Mindebből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a közép-ázsiai területeken megjelenő erős indiai eredetű jellegzetességek és elsősorban a buddhizmus megjelenése és terjedése egyszerűen a Selyemúton terjedő erős kulturális hatásnak tudhatók be, amelynek közvetítői a kereskedők, illetve buddhista szerzetesek voltak.⁶⁶

Érdemes megemlíteni azt is, hogy a főleg nyugat-indiai és elsősorban buddhista kereskedők erőteljes jelenléte a tengeri kereskedelemben még az időszámításunk utáni századokban is jellemző volt, amikor virágzó tengeri kereskedelemről beszélhetünk India és a Római Birodalom, illetve India és az egész nyugati világ között. A Szokotra szigetén a Hoq barlangban talált, az i. sz. 1. századtól egészen az i. sz. 5. századig terjedő időszakból származó feliratok erről tanúskodnak.⁶⁷

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy több évszázados távlatban érdemes beszélni a buddhizmus jellegzetes gazdasági és társadalmi hatásairól, vonásairól, amelyek valamikor a Buddha születése körül jelentek meg és az i. sz. első századokig erőteljesen jelen voltak az indiai társadalomban. Ezek a változások tehát inkább egyfajta folyamatként írhatók le. A folyamat szónak értelme van magukban a buddhista forrásokban is. Gondoljunk csak arra, hogy a páli kánon akkor is létezett, amikor még nem volt leírva, a Dzsátákakkal együtt, amelyek ősi indiai meséken alapulnak és így időtlenek. Ugyanez érvényes a buddhizmus és a kereskedelem közötti szoros kapcsolatra is, amely a páli nyelvű buddhista források alapján már a nagyon korai időkben kialakult, a kereskedelmi központok folyamatos terjedésével együtt pedig a buddhizmus is egyre inkább teret nyert.

⁶⁶ Felföldi Sz.: *Élet a késő ókori, kora középkori Selyemúton. A 3–4. századi Nija a régészeti leletek és az írott források tükrében*. PhD, Szegedi Tudományegyetem. Szeged 2013 (Felföldi 2013) 48–51.

⁶⁷ Strauch, I: *Foreign Sailors on Socotra: The Inscriptions and Drawings from the Cave Hoq*. Bremen 2010 (Strauch 2010). A legnagyobbbrészt indiai (közép-indiai, hibrid, tamil, bráhmí és kharosthi) feliratok kereskedők nevét és rövid feljegyzéseket (a kereskedő apjának nevét, a foglalkozást és a származást) tartalmazznak. A kereskedők neve mellett szereplő foglalkozások közül a *nāvika* (tengerész illetve hajóskapitány) és a *niyyāma* (hajóskapitány, tengerész mester) kifejezések kerülnek elő nagy számban. Számos felirat vallási jellegű, gyakran a Gautamának, azaz a történeti Buddhának vagy a buddhista közösségnek címezve. A kereskedők nevei között pedig nagyon sok a kifejezetten buddhista. Ezek a tulajdonnevek tehát a Buddha, a Dharma és a Szangha tiszteletével kezdődnek. A személynevek nemcsak a vallási hanem a társadalmi hovatartozásról is képet nyújtanak. Meglepő módon a személyek nagy része nem a kereskedő (vaisja), hanem a ksatrija rétegből származott. Mindez egyben arra is utal, hogy a tengeri kereskedelembe való részvétel presztízs-kérdésnek számított, amelyben a tehető és jómódú, felsőbb társadalmi rétegek képviselői vettek részt, vagyis egyfajta státuszszimbólum volt, amelyhez komoly anyagi erőforrás kapcsolódott.

Summary

This study, according to the Pali Buddhist sources emphasizes the close relationship between trade and early Buddhism in ancient India and shows the interaction between the ideological and economic power that had great importance. The economic changes taking place in India in the 6–5th century BC focused on the economic surplus, which enabled the raise and development of trade and was the basis for the beginning of urbanization. The close connection between early Buddhism, trade and the spread of commercial centers can also be demonstrated after the Mauryan period. During this period, Buddhism spread, and was an established religion in the North-western India and the western and eastern parts of Deccan. In these regions the Buddhist centers arose along trade routes or in towns and cities standing in a close contact with trade. This study points out that Buddhism preserved its strong presence even in the first centuries AD, in particular, among the Indian urban population, trade and cultural mission.

